

SPEEL NATUUR IN DE STAD

HOE MAAK JE DAT?

© 2009
Uitgeverij Jan van Arkel
Grifthoek 151, 3514 JK Utrecht
telefoon: +31 30 273 18 40
e-mail: info@janvanarkel.nl
zie ook www.hetlaatstekindinhetbos.nl

Ontwerp en opmaak: *StudioSpass, Rotterdam*
omslagfoto: *Sigrun Lobst*
druk: *Haasbeek*
lettertypen: *Omnes*

Gedrukt op 120 gr Biotop

Auteurs

Natuurspeeltuin de Speeldernis
Sigrun Lobst, Margit Schuster, Suzanne Borgharts

GGD Rotterdam-Rijnmond
Josine van den Bogaard, Jennie Odink

Wageningen Universiteit en Research Centrum
Lenneke Vaandrager, Mariëtte Custers, Dorit Haubenhofer

Redactie
Josien Stehouwer, Josine van den Bogaard, Suzanne Borgharts

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen. Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontleen aan dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission from the publisher.

ISBN 978 90 6224 498 0

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

SPEEL NATUUR IN DE STAD

**Josine van den Bogaard
Sigrun Lobst
Margit Schuster
Lenneke Vaandrager
Suzanne Borgharts
Mariette Custers
Dorit Haubehofer
Jennie Odink**

HOE MAAK JE DAT?

INHOUD

pagina

6	Voorwoord
9	Leeswijzer
10	1 Groene, natuurlijke speelplaatsen
12	1.1 Doel van de studie
13	1.2 Stand van zaken
17	1.3 Uitgangspunten
19	1.4 Terminologie speelnatuur
25	1.5 Voorwaarden en kwaliteitscriteria
28	2 Analyse bestaande projecten
31	2.1 Natuurspeel plek - OBS Bloemhof, Rotterdam
34	2.2 Natuurspeel zone - Prettige Wildernis, Gent
37	2.3 Natuurspeel plaats - Stellenbos, Rotterdam Pendrecht
40	2.4 Natuurspeel tuin - Speeldernis, Rotterdam
44	2.5 Natuurspeel terrein - Varsseveld, Leerdam
48	2.6 Groen ingerichte speeltuin - Vogelwijk, Leiden
52	2.7 Behavioral enrichment - Gorilla eiland Diergaarde Blijdorp, Rotterdam
56	2.8 Conclusies voor speelnatuur
58	2.8.1 Kwaliteitscriteria voor speelnatuur
67	2.8.2 Verdere uitwerking

pagina

68	3 Fysieke voorwaarden en inrichting voor gezond spelen
70	3.1 Soorten buitenspel
72	3.2 Het belang van natuurspelen
72	3.2.1 Een band met de natuur opbouwen
73	3.2.2 Stimuleren van de cognitieve en emotionele ontwikkeling
75	3.2.3 Stimuleren van de sociale ontwikkeling
77	3.2.4 Bevorderen van de lichamelijke gezondheid
80	3.2.5 Leren omgaan met risico's
82	3.3 De inrichting van speelnatuur
82	3.3.1 Algemene richtlijnen
85	3.3.2 Speelnatuur voor kinderen van verschillende leeftijden
86	3.3.3 Gebruik van natuurlijke elementen
90	4 Sociale voorwaarden
94	4.1 Analyse van de actoren
94	4.1.1 Perspectieven
95	4.1.2 Belemmeringen
108	4.2 Succesvolle speelnatuur
108	4.2.1 Draagvlak
112	4.2.2 Inspirerende Initiator
112	4.2.3 Integrale projectaanpak en samenwerking
121	4.3 Participatie
121	4.3.1 Dimensies van participatie
130	4.3.2 Succesvolle participatie
132	4.4 Sociale spin-off
133	4.5 Conclusies

pagina

136   **5 Beleidsinstrumenten en voorwaarden**

- 138**   5.1 Communicatie
- 139**   5.2 Voorzieningen
- 139**   5.2.1 Landelijke voorzieningen om natuurspelen in de stad te bevorderen
- 144**   5.2.2 Wat kan de gemeente zelf doen?
- 149**   5.3 Wet- en regelgeving
- 149**   5.3.1 Publiekrecht
- 151**   5.3.2 Privaatrecht
- 152**   5.3.3 Wetgeving en praktijk
- 162**   5.4 Samenwerken en het creëren van win-win situaties: de praktijk
- 164**   5.5 Conclusies

166   **6 Communicatie**

- 168**   6.1 Doelgroepen
- 170**   6.2 Communicatie instrumenten
- 170**   6.2.1 Stappenplan
- 183**   6.2.2 Excursies op maat
- 184**   6.2.3 Patterns Speelnatuur
- 196**   6.2.4 Ontwerpwijzer Speelnatuur
- 198**   6.2.5 Trajectaanpak 'Duurzaam Natuurlijk Veilig'
- 204**   6.2.6 Handleiding Onderhoudsontwikkelingsplan
- 206**   6.2.7 (Handboek) Regels Speelnatuur
- 207**   6.2.8 Cursus educatieve potenties speelnatuur
- 208**   6.2.9 Voorlichtingscampagne speelnatuur
- 208**   6.2.10 Speelnatuurwijzer

pagina

210   **7 Aanbevelingen**

- 212**   7.1 Kernpunten
- 215**   7.2 Landelijk: aansluiting bij bestaand beleid en onderzoek
- 217**   7.3 Lokaal: ruimte maken en benutten voor integrale doelstellingen

220   **Literatuur**

226   **Colofon**

In Nederland verdwijnen groene speelplekken. Deze trend staat in schril contrast met de golf van aandacht die er nu voor is. De warme ontvangst van het boek “Het laatste kind in het bos” van Richard Louv (2007) illustreert die aandacht. In de studie die nu voorligt, verbinden we de kennis van Wageningen Universiteit en Researchcentrum met de inzichten van de GGD Rotterdam-Rijnmond en combineren dit met de praktijk vanuit Natuurspeeltuin de Speeldernis. Het resultaat is een bijdrage om de uiteenvliedende krachten meer in balans te brengen; om groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad meer vanzelfsprekend te laten worden.

Het gaat in essentie om de band tussen mens en natuur. Die band vraagt aandacht. We komen op steeds grotere afstand van de natuur te staan, terwijl er wel grote opgaven op natuur- en milieugebied in het verschiet liggen.

De studie geeft een terminologie voor speelnatuur en stelt criteria waaraan speelnatuur zou moeten voldoen. De toetsing van praktijkvoorbeelden daaraan laat zien dat de criteria werken. Ze leveren waardevolle informatie op, en handvatten voor ontwerp. Kernbegrippen zijn vrij spel, veranderbaarheid (spelen mét de natuur, in plaats van in de natuur) en een complexe 'landschaps' structuur. Dat is de basis om meer speelnatuur te maken.

Het huidige speel-veiligheidsbeleid is voor natuurspelen weinig stimulerend. Op verschillende manieren klinkt de roep om een andere insteek. Stop met het ontlopen en vermijden van risico's, leer er mee leven, benut de kansen die uitdaging aan kinderen biedt op een evenwichtiger ontwikkeling. Een nieuw veiligheidsparadigma zal de stap naar meer speelnatuur makkelijker maken.

Speelnatuur biedt veel. Zoveel meer dan motorische vaardigheden en bewegen, al zijn dat terecht belangrijke thema's. Het gaat om spelen in al zijn rijkheid. Het gaat om een oase in het beton, het creëren van aantrekkelijke woonmilieus, vasthouden van gewilde groepen in de stad, kindvriendelijkheid, werkelijk brede scholen. Het gaat om sociale ontmoeting, gezonde ontwikkeling van de jeugd en letterlijk binding van mensen aan de stad.

Het benutten van de kansen die speelnatuur biedt aan de verschillende beleidsdoelen vraagt op rijksniveau betere samenwerking en eenduidigere agendering. Lokaal moet speelnatuur worden verankerd in het groen- en speelruimtebeleid en zijn aanspreekpunten nodig met expertise. De studie reikt hiertoe instrumenten en suggesties aan. Zo maakt de overheid meer speelnatuur mede mogelijk.

Speelnatuur maken is nog vaak het werk van een creatieve eenling. Inmiddels heeft het zoveel potentie dat meer partijen er mee aan de slag moeten, en ook gaan. Gedachtenloze herhalingen,

zoals indertijd bij de trimbanen, zijn echter voor speelnatuur funest. Aandacht voor context en randvoorwaarden maken het juist tot een succes. Het draagvlak moet worden verbreed met behoud van de kernwaarden van speelnatuur. Die waarden staan in deze studie goed omschreven voor de verschillende disciplines.

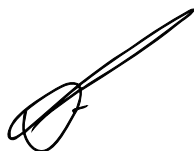
Goede speelnatuur spreekt kinderen aan. Het is niet voorgeprogrammeerd of verplicht. Het gebeurt vanuit het kind zelf. Dat is de krachtigste motivatie. Speelnatuur moet dan wel voldoende kwaliteit bieden. Zeker in de stad is het niet makkelijk speelnatuur dicht bij huis te creëren. Het ontwikkelde gereedschap, met onder meer patterns, een duurzame veiligheidsaanpak, excursies op maat, handleiding voor onderhoudsplan, is bruikbaar voor ontwerpers, beheerders en procesbegeleiders. Zo kunnen zij uiteindelijk meer speelnatuur maken in de stad.

Wij wensen u lees-, kijkplezier en vooral goede speelnatuur toe,

---

Prof. dr. M.J. Kropff

Rector Magnificus/vice voorzitter
Raad van Bestuur Wageningen Universiteit
& Researchcentrum

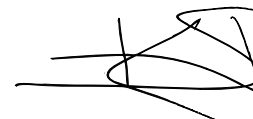
Mw. prof.dr. M.C.H. Donker

Algemeen directeur
GGD Rotterdam-Rijnmond

Klaas Huls

Secretaris
De Speeldernis

SPEELNATUUR IN DE STAD, HOE MAAK JE DAT?

De afgelopen jaren zijn veel goede voorbeelden van speelnatuur in een stedelijke omgeving gerealiseerd, zowel in Nederland als in het buitenland. Ook is een aantal publicaties over de voordelen van speelnatuur verschenen. Goede voorbeelden inspireren. Maar de stap van inspiratie naar daadwerkelijke realisatie blijkt minder eenvoudig te zetten. Juist die stap krijgt aandacht in deze studie.

Deze studie brengt de aanwezige kennis in kaart, creëert overzicht en legt verbanden tussen theorie en praktijk rond de realisatie van speelnatuur in de stad. Ter verduidelijking is een aantal bestaande projecten geanalyseerd en zijn concepten, terminologie en instrumenten voor de realisatie van speelnatuur ontwikkeld. Dankzij een interdisciplinair onderzoeksteam, werkzaam in de praktijk en in de wetenschap, kon een heterogene aanpak worden gevolgd. Zowel in onderwerpen als in methodiek is deze combinatie van

praktijk (analyses, bezoek aan voorbeeldlocaties, interviews etc.) en theorie (deskstudies) toegepast.

De studie is opgebouwd uit zeven hoofdstukken die stuk voor stuk een aspect rond de realisatie van speelnatuur behandelen. Zo kunnen de diverse betrokkenen, bijv. bestuurders, ontwerpers, ouders, wijkverenigingen, beheerders e.a. toegang vinden tot informatie die voor hen relevant is.

LEESWIJZER

HOOFDSTUK 1

In hoofdstuk 1 wordt speelnatuur van een heldere terminologie voorzien en wordt duidelijk gemaakt wat de kenmerken van speelnatuur zijn. Dit is belangrijk voor iedereen die met kinderen en speelnatuur te maken heeft.

HOOFDSTUK 2

In hoofdstuk 2 worden bestaande natuurspeelplekken, hun ontstaansproces en ruimtelijke inrichting geanalyseerd. Dit is interessant voor ieder die met het proces rond ruimtelijke inrichting van speelnatuur te maken heeft, vanuit het perspectief van de gebruiker, ontwerper of beleidsmaker.

HOOFDSTUK 3

In hoofdstuk 3 komt de kennis over spelen in het groen in relatie tot gezond opgroeien aan bod, en wat dit oplevert voor de inrichting van speelnatuur. Dit is van belang voor diegenen die de ontwikkeling van kinderen ter harte gaat, en voor mensen die met de ruimtelijke inrichting van speelnatuur bezig zijn om een betere focus te krijgen op de verschillende behoeftes van kinderen.

HOOFDSTUK 4

In hoofdstuk 4 gaat het om de sociale inbedding van speelnatuur en de spin-off ervan. In de stad is de sociale inbedding van speelnatuur minstens zo belangrijk voor goed functioneren als een goede ruimtelijke inrichting. Dit is waardevol voor iedereen die bij het proces rond de realisatie van speelnatuur betrokken is, of het nu de kinderen zelf, de ouders, de praktijk of de gemeenten zijn. Voorbeelden en interviews bij dit hoofdstuk maken de mogelijkheden en belemmeringen duidelijk.

HOOFDSTUK 5

Hoofdstuk 5 richt zich op het beleid en de regelgeving die invloed hebben op de realisatie van groene speelplekken in de stad. Dit hoofdstuk richt zich vooral op gemeenten en de mensen uit de praktijk, die dagelijks met regelgeving te maken hebben. Ook in dit hoofdstuk illustreren voorbeelden en interviews het maken van speelnatuur in de stad.

HOOFDSTUK 6

In hoofdstuk 6 worden communicatiemiddelen voorgesteld. Gerichte communicatie is een belangrijk bestanddeel van succesvol oprichten, inrichten, beheren en onderhouden van speelnatuur. Er is aandacht voor de verschillende doelgroepen en fasen in het project. Enkele communicatiemiddelen zijn uitgewerkt en bieden praktische ondersteuning.

HOOFDSTUK 7

In hoofdstuk 7 staan de aanbevelingen voor verschillende bestuursniveaus. Daar kunnen de randvoorwaarden worden gecreëerd voor meer speelnatuur in de stad die bovendien van goede kwaliteit is.

1234567

GROENE
NATUURLIJKE
SPEELPLAATSEN
IN DE STAD

1. GROENE, NATUURLIJKE SPEELPLAATSEN IN DE STAD

Voor groene, natuurlijke speelplekken en voor het spelen op die plekken zijn veel verschillende termen in omloop. In dit eerste hoofdstuk gaat het erom duidelijk te zijn over wat speelnatuur is en wat het inhoudt. Een basale terminologie is nodig om spraakverwarringen en vaagheid bij de verschillende betrokken partijen te voorkomen.

1.1 DOEL VAN DE STUDIE

Kinderen spelen veel en graag. Gelukkig maar, want spelen is niet alleen leuk, het is ook belangrijk voor de ontwikkeling en gezondheid van kinderen. De plek waar kinderen spelen is in belangrijke mate bepalend voor het soort activiteiten dat ze ondernemen. Denk alleen al aan het verschil tussen buiten en binnen spelen. Buiten kunnen kinderen meer, gevarieerder en intensiever bewegen dan binnen. Hoeveel tijd kinderen buiten doorbrengen verschilt van kind tot kind. Het is afhankelijk van persoonlijke kenmerken zoals leeftijd, karakter, gezondheid, sekse, klasse en etniciteit, en van sociale en ruimtelijke kenmerken van de omgeving. Er is een

duidelijke trend te zien naar minder buiten spelen. Dat komt onder andere doordat de agenda's van kinderen voller worden waardoor zij minder tijd overhouden om 'gewoon' te spelen, maar ook doordat ouders minder de risico's accepteren die buitenspelen met zich meebrengt en doordat de binnenruimte per kind groter is geworden en bovendien voorzien van aantrekkelijke alternatieven. Een andere reden is dat er buiten simpelweg steeds minder ruimte beschikbaar is voor kinderen. De openbare ruimte wordt intensiever benut en strakker geordend; er zijn weinig 'restruimtes'. Denk aan de bouw van woningen en kantoren en de aanleg van wegen, parkeerplaatsen en voorzieningen (Platform Ruimte voor de Jeugd, 2005).

Spelen in de natuur is niet alleen uitdagender en inspirerender dan op de meeste traditionelere speelplekken, het levert ook belangrijke voordelen op voor de ontwikkeling en gezondheid.

---

intensief en lijfelijk de natuur kunnen beleven. In- en uitbreiding leiden er toe dat woningen, kantoren en wegen de plaats innemen van de onbeheerde 'landjes' waar de natuur jarenlang z'n gang heeft kunnen gaan. Natuur elders, ver van huis, compenseert niet voor kinderen, omdat ze er meestal niet zelfstandig naar toe kunnen. Er is daarom dringend behoefte aan meer speelnatuur in de woonomgeving. Dat kunnen speelbossen aan de rand van de stad zijn, maar ook fantasieerijk en avontuurlijk ingerichte buitenruimten in de stad: bij scholen en kinderopvangcentra, in de wijk, als speeltuinen of zones in het park. Over het laatste, de groene, natuurlijke speelplaatsen **in de stad** gaat deze studie.

1.2 STAND VAN ZAKEN

Ruimtes waar kinderen kunnen spelen in de stad hebben veelal eenzelfde opzet. Het zijn traditionele speelgebieden bestaande uit een vlak terrein met meerdere speeltoestellen. Hoewel regelmatig sprake is van een 'groene setting' (een grasveld en enkele bomen of struiken) kan van een natuurlijke omgeving meestal niet worden gesproken. Het groen is geen onderdeel van de feitelijke speelruimte en ook geen object van spel, het is decor. Dat is jammer, want spelen in de natuur is niet alleen uitdagender en inspirerender dan op de meeste traditionelere speelplekken, het levert ook belangrijke voordelen op voor de ontwikkeling en gezondheid. Niet voor niets spelen natuurlijke elementen een belangrijke rol bij de inrichting van ziekenhuizen als 'healing environment'. Helaas zijn in de directe woonomgeving van kinderen nog maar weinig plaatsen waar kinderen

Hoe staat het met groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad? Hoe is de kennis, de houding, de aandacht, de praktijken aanzien van de realisatie van speelnatuur anno 2009?

Media

In landelijke kranten en tijdschriften wordt met bescheiden regelmaat geschreven over avontuurlijke groene speelplekken, zowel in ingezonden brieven als achtergrondartikelen en reportages. Het gaat bijna altijd om een pleidooi of een initiatief voor speelnatuur. De positieve kanten voor de ontwikkeling van kinderen worden belicht: "Hutten bouwen is het beste medicijn" (Richard Louv in *NRC*, 9 sep 2007); de veiligheidsdiscussie wordt aangestipt - niet echt gevoerd met pro's en contra's: "Hyperouders maken zwakke kinderen" (Steven Pont in de *Volkskrant*, 10 jan 2008). De sfeer rond

speelnatuur in de media is eerder licht romantisch dan zakelijk of beleidsgericht, op 'ballonnetjes' na zoals: "Het morele besef (om de relatie natuur-gezondheid te bewaken en te benutten-red) begint met de jeugd", waarmee voorzitter van Menzis, Roger van Boxtel hardop denkt dat een ziektekostenverzekeraar misschien wel moet investeren in spelenatuur (NRC, 4 okt 2008). Op radio of televisie is geen aandacht voor het onderwerp. Wel kregen de boeken *Het laatste kind in het bos* (Richard Louv, 2007) en *Vrij spel voor natuur en kinderen* (Leufgen en van Lier, 2007) een warme ontvangst. Ze hebben tot effect dat de teloorgang van het contact met de natuur bij de jeugd landelijk op de agenda is gezet en dat inspiratie om er wat aan te doen binnen handbereik is. Deze studie bouwt hierop verder.

Praktijk

In 2006 is het Handboek gemeentelijk speelruimtebeleid *Spelen met ruimte* uitgebracht, bedoeld voor gemeenten. Er staat algemene informatie in die ook nuttig is voor natuurlijke speelplaatsen, onder meer over financiële randvoorwaarden, over participatie en over ontwikkelingsbehoeften en hun vertaling naar ruimte. Het boek is gespekt met korte voorbeelden uit gemeenten. Praktische tools ontbreken. Over groen spelen wordt weinig gezegd, evenals over beheer.

Een scan langs de gemeenten (VROM, 2007) laat zien dat zo'n 40% een vorm van speelruimtebeleid heeft. Het is niet duidelijk in hoeverre er inhoudelijke combinaties zijn met het groenbeleid, het jeugdbeleid of het gezondheidsbeleid.

In veel gemeenten zijn de budgetten voor groenbeheer en onderhoud krap. Afwijken van de routine brengt extra kosten met zich mee. Een heuvel in het gras kan niet met de grote machine gemaaid worden; een boom niet tot drie meter opsnoeien vergt specifieke instructies. Wel spreekt het veel groenbeheerders aan hun vakmanschap in te zetten voor speelnatuur, mits het vanuit de gemeente wordt ondersteund en zij niet ieder voor zich het wiel moeten uitvinden. Op het gebied van veiligheid voelen zij zich onvoldoende zeker.

Er is een start gemaakt met een nascholing voor hoveniers op het gebied van onder andere speelnatuur (Elyseum, stichting Oase); het voornemen is deze opleiding te verbreden naar natuurspeelwerkers. De pedagogische academie (PABO Arnhem) in Arnhem heeft voorlopig als enige een module voor de inrichting van een groene schoolomgeving ontwikkeld. Enkele hogescholen volgen op hun manier met aandacht voor het onderwerp. Er zijn vooralsnog geen (landelijke) maatschappelijke organisaties die gericht middelen inzetten of een fonds hebben gevormd om speelnatuur te helpen realiseren. Op lokaal niveau zijn zulke relaties er mogelijk wel.

Wetenschap

Vanuit de wetenschap ontstaat er interesse voor speelnatuur. In het buitenland is dat al wat langer zo. Het is een gevolg van de toenemende aandacht voor de relatie tussen natuur en gezondheid. De aandacht komt vooral uit de groene hoek en vanuit beweegperspectief, nog weinig uit de (ortho)pedagogische of ontwerphoek. Bij de weinige experimentele studies en studies rond 'natuurlijke experimenten' (zoals de transformatie van een schoolplein) worden bescheiden positieve resultaten gevonden. In hoofdstuk 3 staat meer hierover. Daarnaast verschijnt er steeds meer beleidsliteratuur over 'groen opgroeien' en zijn er studiedagen voor verschillende doelgroepen. Eind 2008 is een studie afgerond naar richtlijnen voor veiligheid in speelbossen (Visser e.a. 2008).

Politiek

Vanuit het rijk komt de stimulans voor natuurrijk buitenspel nu vanuit het ministerie van LNV. VWS richt vooralsnog de blik, en de financiën, op sport. Ook VROM/WWI en OCW zijn niet aangehaakt, ondanks aanknopingspunten. Het programmaministerie voor Jeugd en Gezin heeft de handschoen om hen samen te brengen, nog niet opgepakt. Gemeenten kunnen inspiratie vinden bij elkaar via onder meer het netwerk Kindvriendelijke Steden (aangehaakt bij de VNG), dat de rechten van het kind als vertrekpunt heeft. Een paar gemeenten hebben beleid ontwikkeld voor groene speelplekken in de stad; in hoofdstuk 5 is dit beschreven.

Ouders/opvoeders

Vooraf hoger opgeleide ouders zoeken met hun kinderen groene, natuurlijke speelplekken bewust op. Zij vinden het belangrijk dat kinderen buiten spelen, zijn zich bewust dat kinderen plezier vinden in uitdaging en vinden zelf het verblijf een welkome afwisseling, een rustpunt. Deze ouders willen ook dat hun kinderen contact hebben met natuur, en met seizoenen. Daarnaast zijn er veel gebruikers voor wie louter het speelplezier van de kinderen telt. Ook uitstapjes en

schoolreisjes horen daarbij. Als er in de woonbuurt een natuurlijke speelplaats is, maken net als bij een traditionele speelplek in principe alle kinderen en gezinnen er gebruik van. Er zijn wel meer drempels. De belangrijkste zijn naast eventuele slechte bereikbaarheid, onbekendheid met de manieren van spelen, niet vies willen/mogen worden en vrees voor onveilige situaties waarin het kind misschien verzeild raakt. In steden groeit de groep ouders die "avontuurlijk speelgroen" in de buurt willen (Smart Agent, 2008, Rotterdamse Jongerenraad, 2007). Het past bij de waarden van de nieuwe stedelijk georiënteerde gezinnen. De verschillen in houding zijn ook te zien bij kinderleidsters en leerkrachten. Zolang 'natuurspelen' in hun beroepsopleiding geen aandacht krijgt, hetgeen nu het geval is, is hun houding afhankelijk van hun eigen ervaringen als kind. Een professionele, gedeelde visie ontbreekt. Ouders en opvoeders die graag groene speelplekken in de buurt willen, kunnen zich oriënteren op wat al voor handen is (bijvoorbeeld met "Vrij Spel voor natuur en kinderen" Leufgen en van Lier, 2007) en partners zoeken, vanuit het besef dat tot nu toe de meeste speelnatuur tot stand is gekomen vanuit de kracht van betrokken mensen.

HOE ONDERSCHIEDT DEZE STUDIE ZICH VAN EERDERE PUBLICATIES?

- Het onderzoek richt zich met name op grote en middelgrote steden met als voorbeeldlocaties Amersfoort, Maastricht en Rotterdam.
- De studie doet geen eigen effectonderzoek, maar brengt kennis in kaart, creëert overzicht en legt verband tussen theorie en praktijk. Het ontwikkelt concepten, terminologie en instrumenten voor de realisatie van speelnatuur.
- De studie richt zich specifiek op kinderen en natuurlijke speelplaatsen. Andere onderzoeken hebben vaak een zijdelingse insteek, zoals bewegen in het groen, natuur beleven in steden of participatie door jeugd in natuur en milieu.
- Er is een heterogene aanpak gebruikt om het onderwerp in zijn geheel te bestrijken, zowel in onderwerpen als in methodiek; een combinatie van praktijk (bezoek van voorbeeldlocaties, interviews met actoren, etc.) en theorie (deskstudies).
- Dit was mogelijk dankzij het interdisciplinair onderzoeksteam, werkzaam in praktijk en wetenschap.

1.3 UITGANGSPUNTEN

De realisatie van groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad is geen routine. Het is nodig helder te zijn over de uitgangspunten. In deze studie gaan we uit van het volgende:

ONTWIKKELING

natuurlijk-avontuurlijk spelen is van fundamenteel belang voor de gezonde psychische, motorische, emotionele en cognitieve ontwikkeling van kinderen in alle leeftijden.

VRIJ SPELEN

er moet volop ruimte en mogelijkheid zijn voor vrij spelen met zo min mogelijk voorwaarden of bepalingen.

INRICHTING

voor een rijke natuurervaring is voldoende ruimte met een hoge natuurwaarde noodzakelijk, natuur moet niet alleen decor voor het spel zijn, maar onderwerp ervan.

RISICO'S

uitdaging en risico's zijn onlosmakelijk verbonden aan boeiend kinderspel en zij dienen door volwassenen geaccepteerd en gerespecteerd te worden. Kinderen moeten de mogelijkheid krijgen te leren zelf risico's in te schatten en daarmee om te gaan.

De basisbehoeften van kinderen

Kinderen beleven hun omgeving anders dan volwassenen. Zij leven in een wereld waarin alles eigenlijk veel te groot is. Ook is hun gevoelswereld gedifferentieerder dan die van volwassenen. Daarom is het belangrijk rekening te houden met hun perspectief: ruimtes die zijn toegesneden op de leefwereld van de kinderen, die mogelijkheden bieden om te ontdekken, uit te proberen en eigen initiatief te ontwikkelen. Het directe, het voelbare, zichtbare en veranderbare is daarbij belangrijker dan de dingen die verder weg zijn, later komen, groter, abstracter en onveranderbaar zijn. Daarom hebben kinderen gedetailleerdheid, gelaagdheid, nissen, hoeken, hoogteverschillen en veelvormigheid nodig. Stenen die je in het water kunt gooien zodat het spat, gaten waar je iets in kunt stoppen, wiebelende trottoirtegels,

hekken waar je op kunt klimmen: het zijn allemaal belangrijke ontdekkingen en interessante speelaanleidingen.

De criteria bij de vormgeving van ruimte voor volwassenen verschillen van die van ruimte voor kinderen. Voor volwassenen gaat het meer over hoe de ruimte gebruikt kan worden, waarvoor ze bedoeld is; voor kinderen is het meer wat een plek vertelt, hoe zij een plek ervaren. "Children use the environment to improve themselves; adults use themselves to improve the environment. Children work for the sake of process, adults work to achieve an end result." (P.Lillard, in Day 2007)

De Duitse pedagoog en psycholoog Otto Herz heeft de basisbehoeften van kinderen voor ruimtes en landschappen samengevat in een essay over schoolarchitectuur. Daarin heeft hij een leidraad opgesteld met de behoefte van kinderen en jongeren aan:

- rusten
- lawaai kunnen maken
- zich bewegen en, uitleven
- "boven" en "beneden" zijn
- zich verstoppen
- vormgeven, veranderen
- de resultaten van hun bezigheden laten zien
- gezelligheid beleven
- de elementen ervaren: aarde, water, vuur, lucht
- risico ondergaan
- verantwoordelijkheid nemen
- zich thuis voelen

Bij de ontwikkeling van ruimtes voor kinderen is het belangrijk om op deze behoeften en belevingswereld in te kunnen spelen. Een wereld waar de meeste 'grote' mensen verder van verwijderd zijn geraakt dan ze zelf denken.

Om te voorkomen dat straks iedere schommel die tussen heesters staat als 'natuurspelen' wordt neergezet, moeten de begrippen helder zijn. Dan kan speelnatuur een duurzame inbedding krijgen.

1.4 TERMINOLOGIE SPEELNATUUR

Voor groene, natuurlijke speelplekken en voor het spelen op die plekken zijn veel verschillende termen in omloop. Dat is logisch voor een fenomeen dat vanuit verschillende oorsprongen/contexten in ontwikkeling is. Zie figuur. Inmiddels is het fenomeen de *pioniersfase* ontgroeid. De huidige fase van *adaptatie* en de vervolgstap naar *algemeen aanbod*, is gebaat bij eenduidig woordgebruik. Duidelijke terminologie verheldert de communicatie tussen de verschillende betrokken disciplines en settings en tussen verschillende bestuurslagen. Het vergemakkelijkt daarmee de implementatie van groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad.

Daar komt bij dat de populariteit van spelen in het groen en natuurspeelplekken groeit. De termen duiken op bij speelplekken die niet meer groen bieden dan de bomen en struiken die als decor de plek omzomen plus wellicht een vlot dat over een waterpartij is gelegd, of voor (houten) toestellen die in een verder groen gebied geplaatst zijn. Dat is niet de beoogde speelnatuur-kwaliteit. Om te voorkomen dat straks iedere schommel die tussen heesters staat als 'natuurspelen' wordt neergezet, moeten de begrippen helder zijn. Dan kan speelnatuur een duurzame inbedding krijgen in plaats van een hype worden die weer overwaait, verloedert of instort. Deze paragraaf geeft een bruikbare terminologie, gebaseerd op de praktijk.

Definitieprobleem: iedereen heeft het erover, maar wat bedoelt men ermee?

Begrippen

Spelen

is een bezigheid van actief samenspel van een levend wezen met zichzelf en zijn omgeving. Tijdens spel worden cruciale ervaringen opgedaan, reacties aangeleerd, vaardigheden ontwikkeld en kennis opgebouwd. Speels bezig zijn is een opeenvolging van actie en reactie. De speelwaarde van een omgeving is hoger naarmate de aanwezige elementen afwisselender zijn en naarmate ze dichterbij de werkelijkheid staan.

De (re)acties die tijdens spel min of meer aan bod komen, zijn:

- a) creatief / constructief
- b) sociaal / communicatief
- c) zintuiglijk
- d) motorisch
- e) natuurervaring / wereldoriëntatie

Natuurspelen

is een vorm van spel dat plaatsvindt in een natuurlijke (al dan niet ingerichte en onderhouden) omgeving, waarbij eventuele gebruikte materialen door de spelers zelf verkozen worden en afkomstig zijn uit deze omgeving. Om de speelwaarde te vergroten/ het gebruiksgemak te vergroten/ het gebied aantrekkelijker te maken/ het gebied af te perken, kan voor inrichting van het gebied gekozen worden. Wanneer een gebied speciaal wordt ingericht voor het natuurspelen wordt daarbij gebruikgemaakt van natuurlijke materialen.

Groen

omvat alle soorten begroeiing. Het zegt niets over de soort beplanting, ontwerp, onderhoud of de gebruikswaarde.

Natuurlijk groen

is een specifieke vorm van groen: het wordt volgens ecologische principes aangelegd en onderhouden, waarbij gebruik wordt gemaakt van inheemse planten en materialen.

Speelnatuur

is een omgeving die natuurlijke materialen en vormen en inheemse beplanting combineert met creatief vormgegeven reliëf, met het doel een complex samenspel van natuurlijke en inrichtingselementen te creëren dat kinderen uitdaagt en fascineert en hen, terwijl zij spelen, leert over

de wonderen en subtiliteiten van de natuurlijke wereld. Goed toegankelijke speelnatuur biedt een prachtige omgeving voor buitenspel en voor leren. Onderdelen voor spel kunnen bijvoorbeeld bestaan uit grondvormen en sculpturen, landschapskunst, inheemse beplanting (bomen, struiken, grassen, bloemen, korstmossen, mossen), keien of andere steenstructuren, zand en andere bodemsoorten, natuurlijke afscheidingen (stenen, wilgen, hout), onverharde paadjes en natuurlijke watervormen. ('Natural playgrounds').

Speelnatuur heeft **natuurlijk groen** als onderwerp en omgeving van het spel. Dus niet alleen als randbekleding of decor voor gewone speelvoorzieningen. Speeltoestellen zijn er niet, of alleen in deelgebieden of incidenteel verspreid aanwezig (maximaal 20% van het oppervlak). Kinderen kunnen delen van de plek zelf vormgeven of veranderen (minimaal 20%), bijvoorbeeld door spel met losse elementen, water, zand, leem.

NB

- 1 Natuurspelen is niet spelen in natuurlijk groen, maar spelen mét natuurlijk groen.**
- 2 Natuurspelen kan op verschillende schaal plaats vinden. In principe overal waar natuurlijk groen aanwezig en toegankelijk is.**
- 3 Er zijn mengvormen van conventionele speelgebieden en natuurspeelgebieden mogelijk. Dit heet speelnatuur als minimaal 80% van het totale oppervlak echte (toestelloze) speelnatuur is.**

Typologie

Er zijn vier typen natuurspeelplekken in de stad te onderscheiden. Ze verschillen met name van elkaar op de kenmerken openbare toegankelijkheid en beheer.

- 1 Natuurspeelzone (deel van een grotere groenvoorziening zoals speeltuin, park of bos)
- 2 Natuurspeelplaats (openbaar, ingericht terrein)
- 3 Natuurspeeltuin (omheind, ingericht terrein met vorm van toezicht)
- 4 Natuurspeelterrein (informeel, openbaar natuurlijk terrein, niet specifiek ingericht)

In het schema op de volgende pagina zijn de terminologie en de typologie voor natuurspeelgebieden uitgewerkt. De typen zijn op relevante kenmerken naast elkaar gezet. In hoofdstuk 2 wordt van elk type speelnatuur een voorbeeld geanalyseerd.

Praktisch gebruik van de typologie speelnatuur

De typologie, of 'nomenclatuur', voor speelnatuur schept duidelijkheid

- bij ouders, kinderen, scholen en andere gebruikers (verwachtingen en gedragsregels)
- bij beheerders (richtlijnen voor beheer)
- bij beleidsmakers en bestuurders (keuzes)
- bij ontwerpers (verheldering opdracht)
- ten aanzien van veiligheidsniveaus

In de communicatie kan bij de typologie worden aangesloten, bijvoorbeeld:

- een gids welke speelnatuur er per provincie/ regio/stad te vinden is, per type
- een handboek(site) voor beheerders met richtlijnen voor onderhoud en beheer
- een uitnodigende informatiefolder voor kinderen en begeleiders. Hierin kunnen ook verwachtingen over uitdaging en veiligheid aan de orde komen.

In hoofdstuk 6 staan diverse instrumenten voor communicatie beschreven.

1 'Natural playgrounds' are environments that blend natural materials, features, and indigenous vegetation with creative landforms to create purposely complex interplays of natural, environmental objects in ways that challenge and fascinate children and teach them about the wonders and intricacies of the natural world while they play within it. A totally accessible natural playground creates a beautiful, outdoor play and learning environment. Play components may include earth shapes (sculptures), environmental art, indigenous vegetation (trees, shrubs, grasses, flowers, lichens, mosses), boulders or other rock structures, dirt and sand, natural fences (stone, willow, wooden), textured pathways, and natural water features. (Wikipedia 2008)

NAAM / ASPECT	ALLE SOORTEN SPEELNATUUR
karakter spel	- bevordering vrij spel - ruimte voor zelfstandig beslissen, individuele zingeving en handelen op eigen initiatief - ruimte die de mogelijkheid biedt om te ontdekken, uit te proberen en vooral eigen initiatief te ontwikkelen
karakter groen	- divers, bespeelbaar, inheems, avontuurlijk
inrichting	- divers, onoverzichtelijk, veilig, goed te onderhouden - min. 20% vormbaar/ veranderbaar door de gebruikers - max. 20% met toestellen/ meubilair/ voorzieningen - het directe, voelbare, zichtbare en veranderbare is belangrijker dan dingen die verder weg zijn, later komen, groter, duurder, abstracter en onveranderbaar zijn
materiaalgebruik	- kindvriendelijk, spaarzaam, weinig milieubelastend, multifunctioneel, effectief, hergebruik
veiligheid	- evenwicht van uitdaging en veiligheid - 'duurzaam, natuurlijk veilig' als principe (kinderen leren omgaan met aan natuur verbonden risico's in beschermde omgeving) - veiligheidsbevorderende vaardigheden trainen (alertheid, ervaring, reactievermogen, kracht, behendigheid, verantwoordelijkheid etc.)
onderhoud	- bevordering van diversiteit en afwisseling - ontwikkeling speelwaarde en veiligheid als prioriteit - volgens ecologische principes, gesloten kringloop, gif- en mestvrij e.a.

NATUUR SPEEL-

Type speelnatuur	- plek/zone	- plaats	- tuin	- terrein
omschrijving	een deelgebied van een groenvoorziening of natuurgebied (tuin, speeltuin, park, schoolplein, bos, duinen, strand etc), dat voor natuurspelen geschikt (gemaakt) is	een openbaar toegankelijk gebied, meestal bij of tussen (woon)bebouwing met natuurspelen als hoofdbestemming	een omheind gebied, dicht bij de (woon)bebouwing en zelfstandig bereikbaar voor kinderen met natuurspelen als hoofdbestemming	een groot, extensief ingericht en beheerd gebied, meestal aan de rand van de (woon)bebouwing met natuurspelen als hoofdbestemming
grootte	enkele 10m ² tot enkele 10000m ²	enkele 100m ²	enkele 100 tot enkele 1000m ²	vanaf ca. 10000m ²
toegankelijkheid	afhankelijk van omgeving, kan in principe tot elke van de hiernaast genoemde categorieën behoren	openbaar	afgesloten	openbaar
bereikbaarheid		zelfstandig vanaf +/- 4jaar	zelfstandig vanaf +/- 6jaar	zelfstandig vanaf +/- 8 jaar
organisatievorm		geen of overheid, bewonersinitiatief of vereniging/stichting	particuliere of maatschappelijke organisatie of vereniging/ stichting	geen of overheid, bewonersinitiatief of vereniging/ stichting
soorten spel		sociaal, beweging, fantasie, creatief	beweging, creatief, fantasie, sociaal, constructie, verzorgend	ravotten, ontdekken, constructie, struinen, verkennen, fantasie
toezicht		- incidenteel - informeel/ sociaal - mogelijk in combinatie met 'natuurdrop'	- formeel en continu - professioneel geschoold en/of vrijwilligers	- incidenteel en - informeel/ sociaal

lees verder op pagina 20 >

	- plek/zone	- plaats	- tuin	- terrein
EHBO		evt 'pleisterplek' en telefoon bij omliggende winkel, restaurant, bewoners afspreken	EHBO en telefoon altijd aanwezig	niet / evt een EHBO-kist
inrichting/ onderhoud		intensief	intensief, mogelijk gedeeltes extensief	extensief
groeninrichting		aanplant en inzaai	aanplant en inzaai, deelgebieden spontaan	spontaan, deelgebieden aanplant en inzaai
ervaarbare natuurwaarde		laag	middel	hoog
ecologische ontwikkelingspotentie		laag	middel	hoog
belastbaarheid		hoog	middel	hoog
beheer		intensief	intensief	extensief
kosten voor aanleg/ onderhoud		hoog	middel	laag
voorbeelden	- Schoolplein OBS Bloemhof / Rotterdam* - Prettige Wildernis/ Gent* - Speelbossen Staatsbosbeheer - Speeltuin Plan West/ Amsterdam - Natuurspeelbos Klein Zwitserland/ Tegelen - Natuurspeelplekken Klein Zwitserland en Nimmerdor/ Amersfoort	- Stellenbos Pendrecht/ Rotterdam* - Schoolplein Daltonschool de Margriet, Rotterdam - Woeste Weide/ Sliedrecht	- Speeldernis Rotterdam* - Ruige Plaat, Hoogvliet	- Natuurpark Varsseveld/ Leerdam* - Natuurpark De Noorderriet/ Kommerzijl (gemeente Zuidhorn)

* Deze voorbeelden zijn nader geanalyseerd in hoofdstuk 2 van deze studie.

1.5 VOORWAARDEN EN KWALITEITSCRITERIA

Vrij spel

In speelnatuur staat vrij spel centraal. Dat lijkt gemakkelijk en vanzelfsprekend. In de praktijk geven inrichting en/of begeleiders al snel sturing aan spel. Daarom wordt er hier nadrukkelijker bij stilgestaan.

In het vrije spel zijn de eigen persoonlijkheid, de eigen (on-)mogelijkheden en de eigen fantasieën altijd het uitgangspunt. In het vrije spel leren kinderen hun eigen grenzen ontdekken (en mogelijk overstijgen), leren ze op hun eigen manier oorzaak en gevolg, samenwerken en conflicten oplossen. Intrinsieke motivatie is vanzelfsprekend aanwezig; anders doen ze niets.

Vrij spel onderscheidt zich van begeleid spel door het persoonlijke initiatief van het kind en de ongebreidelde voorzetting daarvan. Alleen de eigen (morele) overwegingen van het kind, mogelijke groepsdruk en de fysieke onmogelijkheden zowel van het kind als van de omgeving kunnen het spel inperken. Vrij spel (met en zonder toezicht) is zeker zo belangrijk als begeleid spel, vanwege de invloed die dit spel heeft op de zelfstandigheids- en identiteitsontwikkeling van kinderen.

Vrij spel ontstaat door wat de kinderen in hun hoofd hebben (alleen of in samenspraak met andere kinderen) en/of door wat de omgeving biedt: de vaste fysieke structuur en elementen, als ook de losse materialen/ gereedschappen (takjes, steentjes, speelgoed, sport- en bouwmaterialen). Vrij spel kan binnen en buiten; met en zonder toezicht. Het meeste vrije spel vindt thuis plaats, en in de eigen tuin, in de speeltuin en in de openbare buitenruimte. Doordat de omgeving van invloed is op het vrije spel is het mogelijk met de buitenspeelruimte voorwaarden te organiseren die leer- of ontwikkelingsdoelen nastreven.

Dat kan door:

- de inrichting van de ruimte
- de gebruikte materialen (bijvoorbeeld verharde of zachte ondergronden)
- de vaste (speel)elementen en
- losse elementen/ speelgoed/ sportbenodigdheden (dit kan worden aangereikt door ouders, door begeleiders (school, club) of door toezichthouders).

De exploratieve aspecten van het vrije spel (het “associatief verkennen”) komen het best tot uiting in een fysieke omgeving met veel variatie in ruimten en in spelmogelijkheden (Steemers, 2006). Daarnaast moet de sociale omgeving zelfstandig beslissen en individuele zingeving en handelen op eigen initiatief mogelijk maken. Wat is voor kinderen toegestaan, kunnen ze zelf voor bepaalde activiteiten kiezen en in hoeverre wordt hun behoefte aan beweging en uitdaging door volwassenen getolereerd?

Karakteristiek voor het vrije, ongeorganiseerde spel is dat kinderen activiteiten kunnen ontplooiën

- in hun eigen tijd
- op hun eigen wijze
- in hun eigen ritme
- naar hun eigen voorkeur
- associatief
- met kinderen naar eigen keuze

Een unieke kwaliteit van spelen op groene natuurlijke speelplaatsen, in vergelijking met spelen op conventionele speelplaatsen, is het ervaren van het ambivalente karakter van de natuur. Er gaat een fascinerende aantrekkelijkheid van uit.

Kwaliteitscriteria van speelnatuur

De combinatie van vrij spel en natuurlijk groen zijn kenmerkend voor speelnatuur. In de Duitse literatuur (de Guenther, 2008) worden criteria genoemd om de speel- en natuurwaarde van een plek nader te bepalen. Voor de Nederlandse situatie van speelnatuur in de stad zijn dat:

- ontwikkelingspotentie
- beleefbaarheid en veranderbaarheid
- zelfstandigheid bij natuurontmoeting
- bereikbaarheid/ toegankelijkheid
- herkenbaarheid/ bekendheid
- natuurnabijheid
- diversiteit/ verwevenheid
- onoverzichtelijkheid/ aanwezigheid van plekken om je terug te trekken
- onderhoudsvriendelijkheid
- belastbaarheid

Een belangrijk notie is de grootte van de plek in verhouding tot het (verwachte) gebruik.

Hoe kleiner een oppervlakte:

- hoe intensiever het gebruik
- hoe minder natuurervaring mogelijk
- hoe hoger de nodige investeringen in vormgeving, inrichting en onderhoud
- hoe kleiner de mogelijkheid om zelf aan de slag te gaan met planning en inrichting
- hoe kleiner de pedagogische en ecologische waarde

Dus hoe groter een terrein:

- hoe groter de ontwikkelingskansen van het terrein
- hoe minder eisen aan inrichting en onderhoud

De twee gezichten van natuur

Een unieke kwaliteit van spelen op groene natuurlijke speelplaatsen, in vergelijking met spelen op conventionele speelplaatsen, is het ervaren van het ambivalente karakter van de natuur. Er gaat een fascinerende aantrekkelijkheid van uit.

GEUR EN STANK
ZACHTHEID EN PRIKKELS,
DOORNS, STEKELS
ZOMERSE KLEURENPRACHT
EN WINTERSE GRAUWHEID
LEVEN EN DOOD
WARMTE EN KOU
DROOGTE EN NATTIGHEID
AIBAARHEID EN WALGING

Deze ervaringen moeten niet worden weggenomen door overdreven veiligheid of netheid (de Guenther 2008).

HOOFDSTUK 1

Beltzig G. Child-like, Childish, Child-friendly: is there such a thing as children's aesthetics? www.beltzig-playdesign.de

Day C (2007). *Environment and Children* (2007), Oxford

Guenther H de (2008). In: *Kinder und Natur in der Stadt*, BfN-Skripten, Schemel HJ en Wilke T, Bonn.

Herz O (1996). KINDERleben RECHTE, in *Die Grundschriftzeitschrift* 1996, S. 4/5, Friedrich Verlag, Seelze/Velber. www.otto-herz.de/kinderrechte
Rotterdamse Jongerenraad (2007). Groen en speelruimten advies. Een advies aan B&W en gemeenteraad van Rotterdam. RJR.

SmartAgent Company (2008). Groenbeleving Rotterdam. In opdracht van gemeente Rotterdam. Leusden

Steeemers M. (2006). Vrij spel. Interne notitie Dienst Sport en Recreatie, Rotterdam

Visser BM, de Baaij GBJ, Bouwens S (2008). Speelnatuur en veiligheid. Richtlijnen voor terreinbeheerders. In opdracht van Ministerie van LNV, directie Natuur.

HOOFDSTUK 2

Baer J.T. (1998). A veterinary perspective of potential risk factors in environmental enrichment. In *Second Nature, Environmental Enrichment for Captive animals*, ed. D.J. Sheperdson, J.D. Mellen, and M. Hutchins., 277-301

Berg A van den/Berg M van den (2001). Van buiten wordt je beter. Alterra Jaarboek 2001, Wageningen

Day, C (2007). *Environment and Children*. Oxford Elsevier Ltd.

Beltzig, G. Child-like, Childish, Child-friendly: is there such a thing as children's aesthetics? www.beltzig-playdesign.de

Blinkert, B (1993). *Aktionsräume von Kindern in der Stadt*. - Freiburg (FIFAS)

Both, K/Jansen P (2008). Wilde mogelijkheden: Het beheer van speelnatuur. In: Groen, januari 2008, www.vakbladgroen.nl/1800_Groen_06-10_C_p1_LR.pdf

Hoff M/Maple TR (1995). "Post-Occupancy Modification of a Lowland Gorilla Enclosure at Zoo Atlanta". *International Zoo Yearbook*. 34:153-160

NÖ Familienreferat (2007), *Das Spielplatzbuch für Niederösterreich*, St. Pölten

Pappler M/Witt R (2001). *NaturErlebnisRäume, Neue Wege für Schulhöfe, Kindergärten und Spielplätze*. Kallmeyer Seelze-Velber

Reidl K/Schemel HJ/Blinkert B (2005). *Naturerfahrungsräume im besiedelten Bereich – Ergebnisse eines interdisziplinären Forschungsprojekts*. Nürtinger Hochschulschriften Nr. 24

Schemel HJ/Wilke T (ed.) (2008). *Kinder und Natur in der Stadt Spielraum Natur: Ein Handbuch für Kommunalpolitik und Planung sowie Eltern und Agenda-21-Initiativen*, Bundesamt für Naturschutz, BfN – Skripten 230, Bonn

Verboom, J (2005). *Kinderen en de natuur*, Ouders Online - www.ouders.nl/mdiv2005-natuur.htm

Worstell C/Fiby M (ed.) (2003). *Reconciling User Needs in Animal Exhibit Design*. Gorilla Exhibits as a Case Study. ZooLex Zoo Design Organization. Vienna, Austria.

COLOFON

Opdrachtgever

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit;
directie Kennis
Projectbegeleiding:
Ellen Reuver en Marie-Thérèse Lammers

ONDERZOEK

De Speeldernis

Sigrun Lobst
Landschapsarchitect, coördinator Speeldernis
Margit Schuster
Stedenbouwkundige, bestuur Speeldernis
Suzanne Borgharts
Ontwikkelingspsycholoog, projectmedewerker Speeldernis

GGD Rotterdam-Rijnmond

Josine van den Bogaard
Senior beleidsadviseur Gezond bouwen en wonen
Jennie Odink
Medisch milieukundig adviseur

Wageningen Universiteit en Research Centrum, Expertisecentrum Gezondheid, Landbouw en Groen

Lenneke Vaandrager
Universitair hoofddocent Gezondheid en Maatschappij
Mariëtte Custers
Omgevingspsycholoog / onderzoeker
Dorit Haubenhofer
Scientist Agriculture, Care and Health

Klankbordgroep

Rob Aartsen
Gemeentewerken Rotterdam
Magda Bannink
Werkgroep 'Het Groene Spoor', Amersfoort

Henk Blijendaal
NUSO Speelruimte
Annemiek Fontein
Dienst Stedenbouw, Wonen en Verkeer, Rotterdam
Marie-Thérèse Lammers
Directie Natuur, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Willy Leufgen
Netwerk Springzaad, Stichting Oase
Ellen Reuver
Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Marlyns Schild
Beleidsmedewerker gemeente Houten
Frank van Suchtelen
All Round Communications

Met dank aan

Jean-François Van den Abeele
Fris in het Landschap, Gent
Kees van den Aarsen
Secretaris Speelruimtevereniging Vogelwijk Leiden
Magda Bannink
Werkgroep 'Het Groene Spoor', Amersfoort
Sjanine Dingelhoff en Magriet van der Linden
OBS Bloemhof, Rotterdam
Machiel van Dorst
Universitair hoofddocent Environmental design, TU Delft
Marieke van Esch
Grafisch vormgever en betrokken bij de Avontuurtuin Stellenbos
Suzanne van Ginneken
Ontwerpstudio van Ginneken
Angela R. Glatston
Curator diergaarde Blijdorp, Rotterdam
Paul Janssen
CNME Maastricht, Planning Ecologisch beheer
Marcel de Jong
Thuis op Straat Charlois, Rotterdam
Hüseyin Kalyoncu
Gemeente Schiedam
Gina Kranendonk
Fotograaf & Horticultureel onderzoeker
Marianne Labre
Speelruimteambtenaar Gent

Hans van der Lans
Ecoplan Natuurontwikkelingen
Bettina Marx
Projektgruppe "Naturerlebnisraum am Bächle"
Hans Pijls
Buitenkans participatieve groenprojecten
Marjolein Steemers
dienst Sport en Recreatie, Rotterdam
Jan Stolk
Projectleider Natuurspeelplaatsen, Gemeente Amersfoort
Paulien van Straten
Student Gezondheid en Maatschappij, WUR
Cees Uittenbogaard
Gemeente Leerdam

Inhoudelijk advies:

Klaas Huls

Tekstredactie:

Josien Stehouwer, Josine van den Bogaard, Suzanne Borgharts

Omslagfoto

Sigrun Lobst

Foto's en ander beeldwerk

Van de projectgroep, anders zie onderschriften

Druk

Haasbeek

Vormgeving

StudioSpas, Rotterdam
www.studiospass.com

Uitgever

Uitgeverij Jan van Arkel
Griffoek 151, 3514 JK Utrecht
telefoon: +31 30 273 18 40
e-mail: info@janvanarkel.nl
zie ook www.hetlaatstekindinhethetbos.nl

© 2009

SPEELNATUUR IN DE STAD

HOE MAAK JE DAT

Weet je nog hoe eindeloos je speelde op dat veldje, met die geurende struiken, die boom waarvan het je lukte erin te klimmen, hoe je het ijs voelde kraken bij die sloot? Hoe je daar met je vriendjes je fantasie kon laten gaan en de tijd vergat?

Ondanks de toenemende aandacht en zorg voor het opgroeiende kind, verdwijnen groene, avontuurlijke speelplekken en -plekjes steeds meer uit de woonomgeving. Dat moet veranderen.

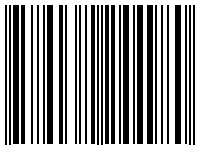
Speelplezier, natuur ervaren, ruimte voor creativiteit en bewegen, sociaal-emotionele ontwikkeling, frisse buitenlucht, uitdaging: allemaal zaken die belangrijk zijn om je als kind gezond te ontwikkelen. En allemaal zaken die speelnatuur te bieden heeft!

Maar hoe ziet goede, beheersbare, uitdagende speelnatuur er uit? Hoe initieer je, ontwerp je, maak je, beheer je deze in de woonomgeving?

Voor een antwoord op deze vragen combineert dit boek de kennis van Wageningen Universiteit en Researchcentrum en de inzichten van de GGD Rotterdam-Rijnmond met de praktijkervaringen van Natuurspeeltuin de Speeldernis.

Het resultaat is een zeer leesbaar, rijk geïllustreerd, overzichtelijk verhaal, dat speelnatuur van al zijn kanten belicht. Het nodigt uit zelf het avontuur van het realiseren van speelnatuur in de stad aan te gaan: als initiatiefnemer, als ambtenaar, als ontwerper, als beheerder, als ouder of gewoon als 'homo ludens', de spelende mens...

ISBN 978-90-6224-498-0

9 789062 244980 >

Uitgeverij Jan van Arkel